

LA HISTÒRIA DE LES SARDANES

Reinterpretada de dalt a baix

Jaume Ayats

Acaba d'aparèixer el llibre *Córrer la sardana. Sardanes, balls de moda, joves i conflictes* (Rafael Dalmau, editor, 2006), que de ben segur farà soroll en els ambients interessats per la cultura popular i, sobretot, entre els qui alguna vegada ens hem qüestionat la posició de les sardanes en la cultura catalana. En poc més de 200 pàgines es reinterpreta la història de les sardanes i els balls de moda des de mitjan segle XIX, partint de l'Empordà i aportant punts de vista realment innovadors a la vegada que es teixeix un relat amè i ple de detalls sorprenents.

Hi trobareu tractades qüestions tan diverses com ara l'origen de les sardanes llargues a mitjan segle XIX, situat en l'òpera belcantista italiana; la consideració de ball de moda que tenien en el segle XIX, ballades sobretot per homes joves; el perquè

social del comptar i repartir, o com ballar sardanes podia ser motiu d'alteracions en l'ordre públic i de baralles. A més d'un seguiment històric de la important transformació en les maneres de ballar, d'interpretar la música i d'entendre el valor simbòlic de les sardanes.

Els autors de l'obra –Jaume Ayats (director), Montserrat Cañellas, Gianni Ginesi, Jaume Nonell i Joaquim Rabaseda– i l'editorial ens han permès reproduir-ne a *Caramella* un extracte.

LA SARDANA VISTA DES DEL MOVIMENT DE LA RENAIXENÇA

La sardana a l'Empordà durant la segona meitat del segle XIX és, per sobre de totes les altres considera-

cions, un ball de moda, i la interacció entre les cobles i els balladors, sobretot els joves, se sustenta en aquesta condició. Tanmateix, la primera difusió de la sardana fora de l'Empordà va de bracet amb un altre important fet social: el naixement de la nova consciència nacional i cultural que coneixem amb el nom de la Renaixença. I des d'aquest moviment intel·lectual i ciutadà es forja una idea cada cop més precisa, amb voluntat identificadora i ètnicària, de les músiques pròpies enfront tant de les músiques «forasteres» com de les músiques «vulgars». La música escènica italiana serà un dels elements rebutjats dins d'aquest procés de construir uns productes culturals «genuïnament» catalans. I entenem que és en aquest moment de recerca i de construcció

Homes ballant una sardana, en un municipi de l'Empordà (ca. inicis segle XX).

Colla sardanista
L'Estelada a
la Porxada, Granollers.

d'uns productes culturals que puguin ser considerats propis quan comencen a sorgir les primeres crítiques als autors de sardanes que utilitzen melodies d'òpera o melodies de balls de moda. Cal, però, recordar que aquests autors de sardanes eren gairebé sempre els caps de cobla i, com a tals, també compositors de molts altres balls d'èxit fora de les sardanes. Les crítiques són clares i taxatives quan fan referència a melodies concretes, fàcilment reconeixibles com a melodies d'òpera o de balls de moda que han estat utilitzades en les sardanes. En canvi, cap crítica no es fixarà en els altres elements d'estructura musical, d'acompanyament, d'afinació, d'instruments, etc., que des de les músiques d'òpera i dels balls d'actualitat van conformant el conjunt de les característiques que es faran típiques de les sardanes llargues fins als nostres dies. Segurament que allò que més molestava era poder relacionar directament una sardana —que, a partir d'un cert moment, havia d'identificar una imaginada i romàntica imatge rural, pròpia del país— amb una tonada d'una òpera italiana o d'una sarsuela. Per un altre costat, una reacció semblant es produïa quan les sardanes utilitzaven melodies o recursos provinents de les músiques militars.

Aquestes crítiques ens ofereixen uns materials molt interessants a l'hora d'entendre quines eren les músiques de moda que s'inclouïen constantment dins de les sardanes. Si a l'any 1855 a Figueres s'anunciava amb un to completament positiu que en el ball de plaça les sardanes reproduïen «els trossos de música més bonics de les millors òperes», ja el 1871 en una crònica de les festes dedicades a la Mare de Déu de la Mercè, a Barcelona, llegim exactament el contrari:

La sardana és una de les coses que se'ns fan malbé, si no ens apremem a posar-hi remei, amb la influència predominant dels balls francesos i dels retalls de les òperes italianes. Un programa de ballada de sardanes, per mostra, dirà prou pels títols, quin era l'estat de la música sardanista: *L'aucellet*; *A quant tira Japet?*; *Norma*; *La Linda del Perú*, amb obligat de tenora; *Faust*; *I due Foscari*; *La Marsellesa*; *La Farandola*. [...]

Ara que s'ha fet un bon aplec de cançons de la terra, ¿no hi haurà una bona ànima que salvi la sardana de la malvestat que l'amenaça?» (*La Renaixensa*, setembre de 1871, reportat per Capmany 1930: 121).

Deu ser una de les dates més primerenques, sinó la primera, on les sardanes són tractades —des de Barcelona, i creiem que no pas per atzar!— com un patrimoni propi que «es pot fer malbé» a causa d'unes «influències» forasteres. I es dona com a solució les cançons pròpies, representades en l'aplec de cançons de la terra que, de manera ben explícita, fa referència als volums que en aquests anys està publicant Francesc Pelai Briz (els cinc volums de *Cançons de la terra. Cants populars catalans*, 1866–1877, Barcelona: Fernando Roca / Àlvar Verdaguer). El bisetmanari *La Renaixensa* s'havia començat a publicar només set mesos abans d'aquest text, i entre les seves finalitats hi havia la defensa dels costums catalans a partir de les concepcions romàntiques i essencialistes d'un esperit nacional que es manifesta en la cultura popular (l'adopció del conegut 'esperit del poble' o *Völkgeist* provinent de Herder). Però entretinguem-nos un moment amb els títols que qualifiquen d'estrangers: les òperes *Norma*, *Faust* i *I due Foscari*; les sarsueles *La Linda del Perú*, *La Marsellesa* i *La Farandola*; i dos títols aparentment «innocents» i del país, *L'aucellet* i *A quant tira, Japet?*, aquest segon, que manifesta molt clarament la dèria del comptar i repartir, tal com la comentem

més endavant. Lluís Albert ha pogut localitzar una sardana feta a partir d'un duet del primer acte de *Norma*, com ja hem comentat més amunt, que pot correspondre a l'al·ludida al text (si no se'n van fer més d'una versió, cosa prou possible). El *Faust* de Charles Gounod s'havia estrenat a París l'any 1859 i a Barcelona el 1864, i no s'interpretarà a Girona fins a l'any 1873. Per tant, que ja s'interpretés en arranjaments de sardanes a l'any 1871 ens demostra un cop més l'estricta seguiment de la novetat operística que feien les cobles i l'accés que devien tenir a partitures escrites. Partitures no necessàriament procedents de les representacions escèniques, sinó més aviat de músiques de saló, de fantasies o d'*airs variés*. Cal remarcar, també del text anterior, que les «influències» no es limiten pas a les òperes i a les sarsueles —aleshores el gènere més emergent i «nou»—, sinó que també s'adrecen, i en primer terme, als «balls francesos», o sigui, als balls de moda a tota Europa que ens arribaven sobretot de l'elegància parisenca.

Cap a finals de segle cada cop seran més freqüents els comentaris d'aquest tipus, iniciant una argumentació sobre la història de les sardanes que es pot resumir així: la sardana hauria nascut d'una tradició pròpia catalana, però de seguida s'hauria deixat portar per les modes d'època que l'haurien desfigurada i deformada; homes com Pep Ventura prou varen vincular-la a les cançons del país, però no va ser fins molt a finals del segle XIX que una generació de compositors va començar a elaborar les seves obres a partir d'elements «exclusivament catalans». Aquest raonament —que no es fonamenta en cap dada històrica sòlida, ans el contrari: Pep Ventura és un dels autors amb més obres «de moda» documentades— farà fortuna en els relats històrics sobre les sardanes i es mantindrà vigent durant pràcticament tot el segle XX, en sintonia amb un determinat model de país i amb tot un ideari essencialista en relació amb la cultura catalana.

Un dels primers forjadors d'aquesta idea en textos extensos que

argumenten l'origen antic i els lligams de la sardana —ara ja qualificada de *baile nacional*— amb l'antiga tradició clàssica de les cultures del Mediterrani, és l'erudit i destacat militant catalanista del sector més conservador i tradicionalista Josep Pella i Forgas (1852-1918), propietari begurenc resident habitualment a Barcelona. A la *Historia del Ampurdán* (1883), en el moment d'exposar l'origen de les sardanes des de l'actitud romàntica, el jove Pella les mitifica per dues bandes: històricament, arrelant-les als primers pobladors de la geografia empordanesa aleshores coneguts, i popularment, relacionant-les amb el germen creador de «l'esperit del poble». ¹ Des d'aquesta perspectiva historicista i etnicitària, la dependència de la sardana de les novetats musicals escèniques anava en contra de la idea que la dansa catalana havia pervingut dels grecs i dels fenicis transformada només per l'esperit del poble, i no pas forjada per «influències» forasteres, i encara menys en temps moderns:

Al-Mayurqa
TRADICIO I COMPROMIS
 CIUTAT DE MALLORCA - ILLES BALEARS
 TELEFONS CONTACTE: 971 797041 - 971 713131
www.al-mayurqa.org e-mail: al-mayurqa@illes-balears.com

[...] *si es raro que el baile nacional conserve su carácter, parecerá maravilla que se haya salvado de las manos bárbaras de algunos modernos compositores; esta influencia moderna, la más lamentable, ha metido en las sardanas las deliciosas melodías de las óperas de Bellini, Rosini y Gounod y un lo que parece increíble, las mismas notas de la Marsellesa; mas, de las frases cortadas, del compás alterado y de otras circunstancias que de esto se han originado no son para referir, porque basta saber que estos infortunados arreglos ni han prosperado, ni el pueblo los vió con simpatía.* (J. Pella i Forgas, 1883: 54)

Hi retrobem els ja habituals Bellini i Rossini, ara acompanyats per Gounod, a més de la sarsuela *La Marsellesa*. I J. Pella i Forgas afirma que són arranjaments que no prosperen ni són vistos amb simpatia per part d'aquest imaginat *pueblo*. Però la realitat de més de trenta anys de sardanes que segueixen les novetats escèniques sembla desmentir del tot les esforçades declaracions d'arrel «clàssica» que propugna J. Pella i Forgas. Recordem que ja som en ple període de la Restauració monàrquica i que els valors tradicionalistes que J. Pella i Forgas defensa —exactament oposats a la posició política d'Albert de Quintana i Combis, tal com van manifestar tots dos al Primer Congrés Catalanista de 1880— tenen un important pes polític, i que han estat analitzats com l'inici d'un important canvi de rumb en la concepció de les sardanes (C. Ramió 2001: 133). Les sardanes, fins ara no «adscrites» —com a valor cultural— en una posició política concreta, en aquests anys comencen a ser «aprofitades» pels sectors catalanistes, però especialment pels més conservadors, tendència que s'accentuarà en les dècades de 1890 i de 1900. El tradicionalisme i el mite de la dansa antiga —que des de Barcelona es van a situar en un Empordà rural aleshores encara llunyà i transformat en bressol del país— no se sostindrien per si sols si no fossin un explícit

rebuig d'alguns dels valors d'actualitat. La «dansa» idíl·lica i sana del cercle igualitari que agermana és l'alternativa al degenerat i foraster (i pecaminós per a l'Església) ball de parelles. En definitiva, la sardana passa a ser símbol d'un país harmoniós, equilibrat —sense conflictes de classe— i d'un comportament ordenat i moral (imaginat ja sigui en el passat, ja sigui en el futur) enfront de la realitat del present, un present que es considera convuls i conflictiu, que es mou entre els obrers que reclamen, el creixement urbà, la industrialització, les diversions «immorals» i el record de la recent guerra:

Es nuestro baile nacional: saludadle. [...] saludad este círculo que rueda, y sea en vosotros el respeto para estos hombres, unidos, graves, y siguiendo en marcha regular y varonil, al mismo compás y con igual viveza que dos mil años hace. [...]

Depuestos odios y rencores, los que danzan se dan las manos ya dejadas á parte también las edades, condiciones y la fortuna; que es maravilla la fraternidad que esta antiquísima danza inspira, y mayor en los alborotados tiempos presentes sin conformidad los hombres, unión ni concierto de voluntades y pareceres.

Todo ello, la antigüedad y la uniformidad, se revelan al acto al que por vez primera contempla la sardana, que en cosa alguna se parece á las danzas y pantomimas modernas, ciertamente no muy edificantes; la seriedad en los rostros, disposición de la rueda, el compás uniforme y la melancolía de la música, bien á las claras indican que la sardana, antes que danza, es ceremonia, más que un ejercicio de expansión, es un acto en cierto modo solemne. (J. Pella i Forgas, 1883: 46)

Des d'aquesta perspectiva —que s'anirà difonent, sobretot fora de l'Empordà—, ja no serà possible vincular les sardanes amb els balls de moda ni amb el drama *belcantista* italià com havia estat des de feia més de trenta anys. En els darrers

anys del segle XIX i en el segle XX cada cop s'aplicarà més a la pràctica de les sardanes la tripartició que organitza el món musical contemporani: música «cult» d'una banda, música «tradicional» d'una altra, i música «popular» o de moda (J. Martí 2000). Un ball i unes músiques que van néixer d'una lògica intersecció entre sectors musicals i actituds socials, es veuran empesos per les circumstàncies socials i polítiques a esdevenir símbol musical d'una determinada imatge de país, tot esborrant del seu passat —o blasmant a qui ho mantingui— els contactes amb les altres dues etiquetes musicals. Aquest procés de «purificació» deixarà els músics de les orquestres/cobles (fins aquest moment dues qualificacions senzillament sinònimes) en una doble condició musical i en una doble imatge social: cobles d'una banda, orquestres de ball d'una altra. Això, però, a l'Empordà —pel que hem pogut veure, i degut a una certa pervivència dels models del segle XIX— serà molt menys rellevant que a la resta de territoris on s'expandiran les sardanes. Al «bressol» de la sardana continuaran vigents moltes de les actituds del temps anterior a l'expansió.

Nota

1. En aquest sentit, recomanem la lectura del capítol III, p. 45-62, centrat en l'estudi de les restes de la civilització sarda, etrusca i fenícia a l'Empordà.

BIBLIOGRAFIA

- CAPMANY, Aureli. *La dansa a Catalunya*. vol. I, Barcelona: Barcino, 1930.
- PELLA I FORGAS, Josep. *Historia del Ampurdán*. Barcelona: Luis Tasso y Serra, 1883.
- RAMIÓ, Concepció. «La sardana, la música de cobla i els esbarts», dins *Història de la Música catalana, valenciana i balear*, vol. VI. Barcelona: Edicions 62, 2001, pp. 19-120.
- MARTÍ I PÉREZ, Josep. *Más allá del arte. La música como generadora de realidades sociales*. Sant Cugat del Vallès: Deriva Editorial, 2000.

